

MÝTUS O JARMUSCHOVI

Michal Michalovič

Americký režisér Jim Jarmusch (1953) je v našich končinách obľúbencom istej skupiny návštevníkov filmových klubov a festivalov a aj časti filmovokritickej obce. Diváci mali možnosť vidieť všetky jeho celovečerné filmy na plátne či už vďaka špecializovaným prehliadkam, alebo profilom v rámci klubovej distribúcie. Zároveň sa k jeho tvorbe vrátila STV aj ČT. Za dočasné zavŕšenie popularizácie Jarmuschovho diela v Čechách a na Slovensku môžeme považovať práve rok 2009, a to z viacerých dôvodov. Na DVD sa s českými titulkami objavili doteraz chýbajúce tituly, pochádzajúce najmä z osemdesiatych, ale aj z prvej polovice deväťdesiatych rokov.¹ Zároveň mali v kinách premiéru *Hranice ovládania*, doteraz posledný prírastok v režisérovej filmografii. No a do tretice, za zásadný počin sa dá označiť vydanie knižnej publikácie *Jim Jarmusch. Rozhovory 1980–2000*.

Hneď na úvod treba podotknúť, že napriek popularite, ktorej sa u nás Jarmusch teší, jeho tvorba nebola doteraz systematicky zmapovaná v podobe pôvodnej alebo prekladovej monografie. Ucelenejší text o tvorcovi sa dal nájsť v knihe *Podivnejší než ráj*², no od jej vydania Jarmusch nakrútil niekoľko zásadných diel. Prítomnosť *Rozhovorov* v domácom prostredí je teda viac než žiadaná a Jarmuschovi priaznivci by ju mali vítať ako Udalosť. O to viac, že k slovu sa dostane predovšetkým ich miláčik – samozrejme keďže ide o zborník rozhovorov.

Podobné projekty sa dajú realizovať niekoľkými spôsobmi. Editor amerického vydania *Rozhovorov* Ludvig Hertzberg sa uchýlil ku kompilácii už existujúcich textov, publikovaných v rôznych médiách. Keďže nejde o pôvodnú autorskú prácu, výsledný efekt

¹ V priebehu roku 2009 vyšli vďaka spoločnostiam Levné knihy, a KM Records na DVD tieto filmy: *Trvalá dovolenka*, *Cudzejší ako raj*, *Mimo zákon*, *Tajuplný vlak*, *Noc na Zemi* a *Mŕtvy muž*.

spočíva skôr v ľahkej dostupnosti a prehľadnosti než v originalite či podstatnom obsahovom prínose. Nevýhodou tohto postupu je, ako sa ukazuje, že na relatívne malej ploche čitateľ narazí na viacnásobné opakovanie už vysloveného. Hertzberg argumentuje tým, že sa síce „některé Jarmuschovy poznámky opakují, odborný čtenář však díky tomu získá ucelenější dojem. A co je ještě důležitější, i tato opakování, známka režiséřovy osobnosti a neměnných vizí, sama o sobě odhalují mnohé.“ (s. 14–15) S týmto tvrdením sa dá polemizovať – je pokojne možné, že Jarmuschovi dlhodobí priaznivci rozhovory čítali ešte v pôvodných vydaniach; pre nich by išlo dokonca o znásobené opakovanie a argument o ucelenejšom dojme podľa môjho názoru neobstojí. Výber však pôsobí mierne repetitívne aj pre čitateľa, ktorý pôvodné edície rozhovorov nezachytil – tu však pripúšťam, že opakovanie môže naozaj slúžiť na „odhalenie nemenných vizí režiséra“.³

Moja výhrada sa stáva v podstate bezpredmetnou hneď, ako sa kniha ocitne v inej jazykovej oblasti. U čitateľov českého prekladu je znalosť pôvodných verzií rozhovorov varí menej pravdepodobná než u anglofónnych. V tomto prípade však opäť platí, že Hertzbergov argument je celkom legitímny a zvolený kľúč sa môže z globálneho hľadiska javiť ako pozitívum. Nahráva tomu aj štruktúra knihy (v porovnaní s americkým vydaním ostala zachovaná): vďaka chronologickému radeniu jednotlivých rozhovorov a rozpätiam, ktoré sa medzi nimi otvárajú (ohraničené už v titule publikácie), navracajúce sa motívy celkom jednoznačne poukazujú na to, ako sa Jarmusch vyvíjal, no zároveň ostával verný svojim základným tvorivým princípom. Napríklad zmienka o tom, že pri písaní filmu začína s postavami (pričom v mysli už má ich hereckých predstaviteľov – vlastne z nich sa rodí postava) a od toho sa začnú odvíjať a rozvíjať jeho príbehy, sa v knihe objaví veľakrát. Jej opakovaná prítomnosť sa stane pre čitateľa zaujímavou v momente, keď si uvedomí, že režisér takto postupoval v prípade takých rozdielnych filmov, akými sú *Trvalá dovolenka* a *Ghost Dog: Cesta samuraja*. Implicitne sa tu otvára cesta k uvažovaniu v týchto intenciaciach aj o *Zlomených kvetoch* či *Hraniciach ovládania*, hoci ležia mimo časového rámca vytýčeného knihou.

² Geoff Andrew, *Podivnější než ráj. Filmoví režiséři nezávislé scény v současné americké kinematografii*. Volvox Globator, Praha 2001 (orig. *Stranger Than Paradise: Maverick Film-Makers in Recent American Cinema*, 1998)

³ Ako príklad inej formy knihy rozhovorov by som rád uviedol vynikajúcu publikáciu Paula Cronina (ed.) *Herzog on Herzog*. Faber and Faber, London/New York 2002). Ide o sériu rozsiahlych, dovtedy nepublikovaných rozhovorov, ktoré s režisérom viedol Paul Cronin v rokoch 2001–2002. Autor postupuje chronologicky režisérovou tvorbou, čím čitateľ získava jedinečnú možnosť oboznámiť sa s Herzogovou reflexiou vlastného diela z odstupu. Cronin mu, pochopiteľne, opakovane nekladie podobné alebo rovnaké otázky a aj keď sa Herzog niekedy opakuje, čitateľovi to prakticky neprekáža.

Zo zvoleného základného prístupu vyplýva aj formálna nejednotnosť celej knihy. Tá sa však dá vnímať aj ako pestrosť, keď je potenciálne únavný (lebo monotónny) rytmus otázka – odpoveď vystriedaný súvislejším monologickým prerozprávaním autora, prerušovaným citátmi od Jarmuscha. Na tomto princípe je vystavaný napríklad text Jane Shapirovej *Podivín v ráji* (s. 93–109). Rôznorodosť sa však prejavuje aj medzi dialogickými rozhovormi v závislosti od príležitosti, pri ktorej vznikli. Rozhovor na festivale Regis Filmmaker od Jonathana Rosenbauma (s. 163–190) má očividne bilančný/retrospektívny charakter – kladie si za cieľ aspoň v hrubých obrysoch prejsť vývinom režisérovej tvorby k dátumu konania podujatia a bol sprevádzaný ukázkami z Jarmuschových filmov, čím sa odlišuje od väčšiny textov. Štýlová odlišnosť textov zaradených do výberu by mala udržať čitateľovu pozornosť od začiatku do konca (s prihliadnutím na uvedenú výhradu na margo miernej repetitívnosti).

Všetky doteraz spomínané pripomienky či komentáre sa týkali formálnej stránky knihy, preto je logickým nasledujúcim krokom pristaviť sa pri jej obsahu. V prípade tvorcov ako Jim Jarmusch sa veľmi často používajú termíny ako nezávislý či autorský (prípadne frankofónny variant – auterský). Nech už nám môžu dnes pripadať akokoľvek vyprázdnené, faktom ostáva, že Jarmusch si svoje filmy píše, vyberá si hercov, pri strihu má posledné slovo a navyše je sám majiteľom svojich diel, čo znamená, že si udržiava kontrolu aj nad spôsobom ich predvádzania. Pochopiteľne sa teda okolo neho vznáša aura zásadového chlapíka, neochotného podriaďiť sa skrytým silám a mechanizmom filmového priemyslu aj za cenu vlastného vytesnenia na okraj záujmu (čo, nakoniec, najneskôr od čias *Cudzejší ako raj* neplatí – každý Jarmuschov nový film je odvtedy napäto očakávaný a sledovaný). *Rozhovory* oscilujú medzi potvrdzovaním tohto mýtu a odbúraním jednotlivých jeho vrstiev. Niekedy sa priklonia viac na jednu stranu (Jarmusch opakuje: nerád sa pozerám na vlastné filmy, mali by ich analyzovať iní), inokedy na tú druhú (vymenovanie inšpiračných zdrojov) a niekedy je najvzrušujúcejšia práve tá nerozhodnosť (viac americká či viac európska estetika jeho filmov?). Tieto línie sa tiahnu naprieč celou knihou bez toho, aby ponúkali možnosť definitívneho riešenia a prezretia cez prizmu mýtu Jarmusch. Čitateľ síce môže mať vďaka niektorým pasážam pocit, že preniká naozaj do režisérovej blízkosti, no v konečnom dôsledku ide iba o (zámerne? – v každom prípade zručne) budovanú ilúziu, hru na schovávačku. Za daných okolností sa najcennejšou trofejou v hre stáva pútavé rozprávanie o samotných filmoch, ktoré bohato supluje možné sklamanie z Jarmuschovej neochoty úplne sa odhaliť. Podľa môjho názoru je to tak lepšie. Posledný rozhovor v predkladanom výbere má názov *Střet Východu se Západem* a začína sa otázkami týkajúcimi sa Jarmuschovho dovtedy posledného filmu *Ghost Dog*:

Cesta samuraja. Medzi vydaním pôvodnej verzie knihy v roku 2001 a českým prekladom Jarmusch stihol uviesť do kín kompiláciu krátkych filmov *Káva a cigarety* a ďalšie dva celovečerné projekty: *Zlomené kvety* a *Hranice ovládania*.⁴ Z tohto hľadiska možno stálo za zváženie českého editora, či by nebolo vhodné doplniť knihu o ďalšie rozhovory práve k posledným dvom menovaným dielam. Ich zaradenie by mohlo posunúť knihu do sféry absolútnej aktuálnosti k dátumu vydania.⁵ Hoci české vydanie eviduje tieto filmy vo filmografii, okrem základných informácií nie sú reflektované v rámci textov. Na druhej strane je veľmi záslužné, že práve dodatky sú v rámci možností najaktuálnejšie (stručná biografia, filmografia, výberová bibliografia) a editormi pripravené zodpovedne.⁶

České vydanie *Rozhovorov* dopadlo vskutku pozitívne. Preklad Davida Petrú je nerušivý a publikácia sa vyznačuje aj primeranou odbornou úrovňou. Textom by možno neuškodila dôslednejšia jazyková redakcia, no to je asi tak všetko, čo sa dá knižke vytknúť. Vzhľadom na jej význam a medzeru, ktorú vyplňa, ide však skutočne o maličkosť. Na záver si dovoľm pripomenúť, že na rok 2010 je plánované vydanie monografie filmu *Mŕtvy muž* Jonathana Rosenbauma vo vydavateľstve Casablanca, opäť v preklade Davida Petrú. Aspoň na určitý čas by sa tak mohlo považovať uvádzanie jarmuschovského univerza do povedomia českého a slovenského diváka a čitateľa za uspokojivo zvládnuté.

Ludvig Hertzberg, *Jim Jarmusch. Rozhovory 1980–2000*. Camera Obscura, Příbram 2009, 392 strán.

⁴ Okrem toho sa epizódou *Interiér. Príves. Noc* (Int. Trailer. Night) podieľal aj na poviedkovom filme uvádzanom v našich kinách a na dvd pod názvom *Ďalších desať minút I.*

⁵ Takto napríklad postupovali vydavatelia monografie Davida Lyncha od autora Roberta Fischera *David Lynch – Temné stránky duše* (Jota, Brno 2006; orig. *Die dunkle Seite der Seele*, 1993). Keďže pôvodne kniha pokrýva Lynchovu tvorbu po rok 1993 (pôvodné nemecké vydanie; prvé české vydanie 1995), vydavatelia ju doplnili o dodatok od českého publicistu Kamila Filu, ktorý mapuje nasledujúce Lynchove filmy až po rok vydania.

⁶ Filmografia sa neobmedzuje na osobnosť Jarmuscha – režiséra, čitateľ tu nájde aj údaje o filmoch, na ktorých sa podieľal na rôznych postoch (vrátane hereckých úloh či vystupovaní v dokumentoch), ale aj o jeho videoklipech. Výberová bibliografia zase zahŕňa českú aj anglofónnu jazykovú oblasť a tak otvára široké pole možností záujemcom o naozaj podrobné štúdium fenoménu Jarmusch.

CITOVANÉ FILMY:

Cudzejší ako raj (1984 – *Stranger Than Paradise*; Jim Jarmusch), *Ďalších desať minút I.* (2002 – *Ten Minutes Older: The Trumpet*; J. Jarmusch, Aki Kaurismäki, Victor Erice, Werner Herzog, Wim Wenders, Spike Lee, Čchen Kchaj-ke), *Ghost Dog: Cesta samuraja* (1999 – *Ghost Dog: The Way of the Samurai*; J. Jarmusch), *Hranice ovládania* (2009 – *The Limits of Control*; J. Jarmusch), *Káva a cigarety* (2003 – *Coffee and Cigarettes*; J. Jarmusch), *Mimo zákon* (1986 – *Down by Law*; J. Jarmusch), *Mŕtvy muž* (1995 – *Dead Man*; J. Jarmusch), *Noc na Zemi* (1991 – *Night on Earth*; J. Jarmusch), *Tajuplný vlak* (1989 – *Mystery Train*; J. Jarmusch), *Trvalá dovolenka* (1980 – *Permanent Vacation*; J. Jarmusch), *Zlomené kvety* (2005 – *Broken Flowers*; J. Jarmusch).